

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

PAA GRUNDLAG AF DEN AF H. WEITEMEYER UDGIVNE 3. UDGAVE
OG UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDGIVET AF

GUNNAR KNUDSEN

VII. BIND

AARHUS AMT · VEJLE AMT

KØBENHAVN 1926

G. E. C. GADS FORLAG

(FREDERIK GAD)

Hatting Herred.

Sognene: *Hatting, Torsted, Tyrsted, Stenderup, Ølsted, Løsning, Korning, Hedensted, St.-Dalby, Davgaard, Engum.*

1610

1655

Hatting Herred ligger ved Begyndelsen af den Halvø, der strækker sig ud mellem Horsens og Vejle Fjord, og grænser mod N. og V. til Horsens Fjord, Aarhus Amt (Nim Hrd.) og Nørvang Hrd., mod S. til Vejle Fjord og mod Ø. til Bjærg Hrd. Vest- og Nordgrænsen dannes til Dels af Gesager Aa, som i sit nedre Løb kaldes Bygholm Aa; ogsaa Store-Hansted Aa danner paa et Stykke Nordgrænsen; paa Sydøstgrænsen løber Ørum Aa. Den største Udstrækning fra N. til S. er 21 km, medens der fra V. til Ø. højest er 13 km. Overfladen er højtliggende, men for det meste jævn, kun mod Ø. og især mod S. bakket. Jorderne er muldrike og lerede, mod V. dog overvejende sandede, nogle Steder endog skarpsandede. Skovarealet er meget lille, i alt 1096 ha. Det hører til Amtets frugtbarste Herreder (ved Matr. gnmst. 12½ Td. Ld. paa 1 Td. Hrtk.). Det saml. Areal udgør 17,385 ha (c. 174 km²), deraf Vandar. 70 ha. Ager og Engs Hartk. samt det halv. Skovskjoldshrtk. udgjorde 1/1 1905 2483 Td. Folketallet var 9/11 1925: 10,192 (1801: 4274, 1850: 7195, 1901: 8118).

Hrd. udgør eet Provsti med Bjærg Hrd., Bjærg og Hatting Hrdr.s Provsti under Haderslev Stift.

Hatting Hrd., i Vald. Jrdb. *Hattynghæreth*, hørte i Middelalderen til Løversyssel, senere til Bygholm Len og fra 1660 til Stjernholm Amt; se videre p. 429.

I Sammenligning med Naboherredet Bjærg indeholder Hatting Hrd. kun forholdsvis faa Megalithgrave fra den yngre Stenalder, idet der kun kendes tilsammen en halv Snes Jættestuer og Dysser. Det er Gravhøjene, som næsten udelukkende udgør de jordfaste Oldtidsmindesmærker i Hrd. I alt er der paavist c. 400 saadanne, men nu præger disse ikke i synderlig Grad Landskabet, idet de allerfleste er mere eller mindre overpløjede, adskillige endog sløjfede. At en ikke ringe Del af disse Høje gaar tilbage til den sene Stenalder, er der næppe Tvivl om; andre hidrører vel først fra den ældre Bronzealder. Fund af Oldsager fra den yngre Stenalder og fra Bronzealderen vidner om, at der da har været en ret udstrakt Bebyggelse, og fra Jernalderen kendes flere Kulturlag fra Bosteder samt en Del Gravfund væsentligst under Markflade.

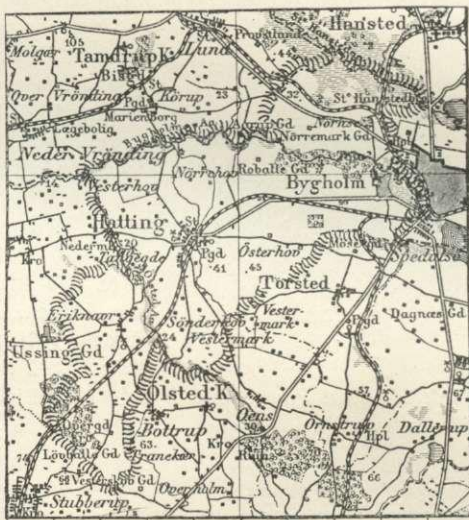
Litt.: Indberetn. til Nationalmus. om antikv. Undersøgelse i H. Hrd., af Georg Sarauw 1904-06. (Manusk.). — T. A. Becker, Beskr. over Bjærg og H. Hrdr., i Orion 1843 og 1851. Se i øvrigt under Bjærg Hrd. p. 522.

Hatting Sogn (*H.-Torsted Km.*), det største i Herredet, omgives af Horsens Købstadjorder, Aarhus Amt (Nim Hrd.), hvorfra det delvis skilles ved Bygholm og Store-Hansted Aa, Korning, Løsning, Ølsted og Torsted Sogne. Kirken ligger c. 6 km V. for Horsens og c. 21 km NØ. for Vejle. De ret højtliggende og jævne Jorder (højeste Punkt 63 m) er overvejende sandblandede Lerjorder. Gennem Sognet løber Bygholm Aa (der ved Bygholm Elektricitetsværk danner en kunstig Sø) med Bivandløbene Ølsted Aa, der delvis danner Grænsen mod Korning og Ølsted Sogne, og Hatting Bæk. En Del Eng mod N. Lidt Skov (Bygholm Lystsk.,

Tyveskjul, Aabjærg Sk., Hestehave, Anneksk.). Gennem Sognet gaar Landevejene fra Horsens til Silkeborg og Viborg samt til Hatting og den østjyske Længdebane samt Banerne fra Horsens til Tørring, Bryrup og Juelsminde.

Befolkning i 1925: 1316 (1801: 663, 1850: 1052, 1901: 1168). Gde og Hse (1921): 286. Det saml. Hartk. (1905): 458 Td.; 66 Gde med 437 og 69 Hse med 21 Td. Hartk., samt 44 jordløse Hse. Ejds. (1924): 6195, deraf Jordv.: 3012. Areal: 2988 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 13 ha, Rug 183, Byg 274, Havre 639, Blands. til Modenhed 167, Kartofler 74, Foderroer 352; Brak udgjorde 64 ha, Grøn-foder og Græsning 945, Haver o. l. 33, Skov 139, Vandar. 19. Kreaturhold (1924): 411 Heste, 2376 Stk. Hornkv. (deraf 1316 Køer), 12 Geder, 106 Faar, 2225 Svin.

I Sognet Byerne: *Hatting* (1407 Hatting) — $\frac{3}{11}$ 1925: 396 Indb. (1921: 94 Gde og Hse) — med Kirke, Præstegd., Skole og Forskole, Forsamlingshus (opf. 1885), Fattiggd. med Alderdomshjem for H.-Torsted Km. (opr. 1894, 30 Pl.), Afholdshotel, 2 Kbmdshdr., Brugsforen. (opr. 1883), Ml., Andelsmejeri (opr. 1888, ombygg. 1911), Jærnbanehpl., Telegrafst. og Posteksp.; *Eriksnavr* (1532 Erchenawer) med Skole, Forsamlingshus og 2 Kbmdshdr. Saml. af Gde og Hse: *Nørhuse* med Skole (Bygholm Skole, ombygg. 1910), *Nørhov* (Nørhaab), *Sønderhov* (Sønderhaab), *Vesterhov* (Vesterhaab), *Østerhov* (Østerhaab). *Bygholm Parkhotel* (indr. 1920 i Gaarden B.s Hovedbyg., med 25 Vær.), *Bygholm Vandml.* (1664 Biughollumbs Mølle), fra 1911 Elektricitetsværk, Teglværk (tilh. Bygholm Gods) samt B.

Mejeri (opf. 1912, Arkitekt Fussing). Gaarde: Hovedgaarden *Bygholm** (1333 Bygholm) med Avlsgaarden *Nørremarkegaard* har 132,3 Td. H., Ejds. 1600, deraf Skoven 65, Jordv. 875, deraf Skoven 35; c. 857 ha, deraf Ager 585, Eng 55, Skov 69, Mose 132. *St.-Østerhov*: 21,8 Td. H., Ejds. 260, Jordv. 150; c. 144 ha, deraf Ager 138. *Lille-Østerhov*: 61,5 Td. H., Ejds. 165, Jordv. 105; c. 88 ha, alt Ager. *Ansaminde* (Anesminde): 12,7 Td. H., Ejds. 120, Jordv. 72; c. 57 ha, deraf Ager 53, Eng 3. *Rugballegd.* (Raaballegd.; 1473 Radtballe, 1664 Ruballegard): 12,3 Td. H., Ejds. 140, Jordv. 83; c. 105 ha, alt Ager. *Løvballegd.*, *Overgd.*, *Anneksgd.* *Nedermølle* (1610 Nedie mølle) og *Stampe-mølle*, Vandmlr. *Frederiksløst*, Traktørsted.

Hatting S., een Sognkommune med Torsted S. (et eget Pastorat), har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjærges Hrd. m. m., Politikk. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjærges-Hatting Lægekr. (Hornsylde), Bjærges m. fl. Hrd.s Skattekr., Hatting Hrd.s Vurderingskr., Amtets 5. Folketingskr., 6. Forløgskr. og 4. Udskrivningskr. 131. og 132. Lægd. Kirken er selvejende.

* Til Bygholm Gods hører Hgd. Bygholm samt Forpagtergaardene Rugballegd., Mosegd. (i Torsted S.) og Aarupgd. (i Tamdrup S.) samt Bøndergods, med Ejds. 19,000 Kr.

Kirken, der ifl. en Indskriftsten over Vaabenhusdøren er opf. 1786 af Etatsrd. Lars Thygeson til Bygholm og Hustru, bestaar af Kor og Skib samt Taarn mod V. og Vaabenhus mod N. Taarnet, den eneste Levning fra den af Thygeson nedbrudte Kirke, er opf. i den senere Middelalder af Munkesten, men ombygget 1787; det har Løgspir, og dets hvælvede Underrum har Spidsbue ind til Skibet. Dette og Koret er opf. af smaa gule Mursten paa Granitsockel og har fladt Loft. Altertavle og Prædikestol jævn gamle med den ombyggede Kirke, den første med et moderne Maleri (Christus i Gethsemane). Romansk Granitfont fra den gamle Kirke. Relief af Hans Tausen i Gibs. I Skibet en lille Malmlysekrone og en Herskabsstol. Mindetavle over Provst Jørgen Jørgensen Hatting, † 1709. I Vaabenhuset er indmuret 6 Ligsten. (Litt.: Aage Simonsen, Horsens og Omegns Kirker, Horsens 1924, p. 38 flg.).

Bygholm, lige uden for Horsens, var oprindl. et kgl. Slot, maaske anl. 1313 af Erik Mønved efter Underkuelser af Bondeoprøret i Jylland, og styredes af Lensmænd (Johs.

Bygholm.

Bjørnsen 1333, Hr. Peder Iversen Lykke 1364, Hr. Jens Andersen Brock 1369, Hr. Mogens Munk 1406, Hr. Peder Mogensen Glob vist c. 1411, Peder Truelsen 1424, Hr. Joh. Bjørnsen til 1451, Hr. Henrik Gyldenstjerne, † 1456, dennes Enke Fru Anne Munk 1462, deres Søn Hr. Knud Henriksen, † c. 1467, og Sønnesøn Hr. Henrik Knudsen, † 1517, osv.; 1417 var Mikkel Ebbesen, 1446 og 1459 Mikkel Munk og 1474 Hans Olsen Foged paa B.). Slottet forfaldt i 16. Aarh., særlig medens Tyge Brahes Svoger Erik Lange til Engelsholm var Lensmand; da han pantsatte Lenet og forlod Landet, blev han ved en Herredagsdom af 1596 iradømt Lenet. Kort efter blev Slottet ganske ødelagt, og Lensmandens Residens blev forlagt til Stjernholm, under hvilket B. blev lagt som Ladegaard (se p. 131). Fr. III skødede 1661 Stjernholm Slot og Gd. (120 Td. H.) samt Gods (693) m. m. for 40,662 Rd. til Peder v. Uffeln og sl. Dominicus og Johan v. Uffelns Arvinger i Hamborg, som 1670 solgte den til lauenborgsk Landmarskalk Joach. Werner Bülow († 1724), som genopførte den i Krigens Tid afbrændte Ladegd. af Materialer fra Stjernholm og 1683 mod at betale 30 Rd. pr. Td. H. fik kgl. Bevill. paa, at den maatte nyde Sædegaardsfrihed, og samtidig af Kongen købte Bygholm Ml. (op-rindelig 70, 1662 35, 1683 17½ Td. H.) for 1000 Rd. med Ret til at lægge den under Hgdens Takst. 1697 skødede han B. Ladegd. med Stjernholm og en stor Mængde Gods til Oberst, senere Generallojtn. Jørgen Rantzau († 1713), der 1705 skødede B. Hovedgd. (116) med Mølle (20 Td. H.) og meget Gods til Theodosius Levetzau til Oksholm, † 1719; B. ejedes dernæst af dennes Enke Anne Margr. Brockdorff, † 1763, hvis 3 Døtre med deres Mænd s. A. skødede ⅔ af B. (138, Tiender 35, Bøndergods 853 Td. H.) for 60,000 Rd. til deres Broder og Svoger Gehejmerd. Hans Fr. L., † 1763, hvis Enke

Sophie v. Eyndten 1766 skødede B. med Tiender (69) og Gods (867 Td. H.) for 115,800 Rd. til Lars Thygesen († 1812), som 1766 blev adlet som de Thygeson og blev Etatsrd. Han, der i høj Grad havde forbedret Ejendommen, solgte den 1809 (Skøde fra hans Dødsbo 1812) for 153,000 Rd. til Brodersønnen Stiftamtmd. Niels Em. de Thygeson (senere ogsaa til Matrup), som 1830 for Gæld maatte overdrage den til Statskassen. Efter kgl. Resol. af 1835 solgtes Gd. og Gods samt Aarupgd., som N. E. de Thygeson havde tilkøbt, for 308,000 Rbd. Sølv til Købmd., senere Hofjægerm., Kmhr. A. T. Schütte, der frasolgte Godset (1850 var det bragt ned til 382 Td. H.; Hgden blev 1844 sat til 133 Td. H. Ager og Eng). Efter hans Død 1889 gik den over til Sønnen L. T. Schütte til Eskær, † 1915, hvorefter B. 1916 solgtes for 1,700,000 Kr. til Greve Verner Schimmelmann (senere til Løvenholm), der 1918 afhændede den med Afbyggergaarden Nørremarksgd. og Forpagtergaardene Aarupgd., Rugballegd., Østerhov og Mosegd. for 3 $\frac{1}{2}$ Mill. Kr. til Horsens Kommune, der endnu ejer den, og har indrettet og driver Hovedbygningen som Hotel („Bygholm Parkhotel“) og Restaurant, medens Haven er offentlig Anlæg for Horsens By. En Del af Nørremarksgd. og Rugballegd. er 1926 udstykket til Husmandsbrug. — Hovedbygningen, ved Horsens Aa, opf. 1775, er en vidtstrakt og ganske anelig Barokbygning, bestaaende af en Hovedfløj i et Stokv. over høj Kælder og med Kvistgavle baade mod Haven i Ø. og Gaardspladsen i V., samt to lavere Sidefløje. Under Kvistgavlene er der til begge Sider Dørportaler; ifl. en Indskrift over den østre har Lichtenberg opf. Bygningen „ved Bygmester Anders Møller“. De to Sidefløje er vinkelhøjede, saaledes at de slutter sig til den rummelige Avlsgaard V. for Hovedbygningen. Alle Gaardens Bygninger stammer fra samme Tid og danner en arkitektonisk Helhed. De gule Mursten er nu hvidkalkede. — I den ret store Have findes mange smukke og ejendommelige Løv- og Naaletræer; ogsaa den gl. Slotsbanke er træbevokset. Langs den ved Anlægget af Højspændingsværket opdæmmede Langsø findes særdeles smukke træbevoksede Partier. — I det nordøstl. Hjørne af Haven ved Aaen ligger „Slangebjærg“, Voldstedet af det middelalderlige Bygholm, en afrundet Borghøj (Tværmaal for oven c. 35 m, Højde c. 8 m), hvorom spores Gravsænkninger. V. for findes en lavere Holm, hvorpaa Forborgen eller Staldgaarden maa have ligget. Ved de i de senere Aar foretagne Udgravninger paa Borghøjens Top er fremkommet Bygningsrester, der viser, at Borgen har haft Fløje ordnet omkring en brolagt Gaardsplads. Langs Nordøstsiden er afdækket Fundament af Kamp med enkelte Rester af Munkestensskifter i Munkeskifte, hidrørende fra en større, rektangulær Bygning, og andre Fundamenter, dels ved Vesthjørnet og dels stammende fra Sydøstfløjen, er afdækkede. De løse Fund af forsk. Smaasager stammer for Størstedelen fra c. 1600, en mindre Del fra Tiden mod 1300. (Litt.: S. Nygård, B., i Dske Hgde ved 1920 III, Aarh. Stifts Aarb. 1921 p. 136 flg.).

Eriknavrgaard ejedes eller beboedes 1656 af en med Slægten Mund bevogret tysk Adelsmand Caspar Stochmann, der var kommen hertil som kejserlig Officer. Antagelig er det den Gd. i Eriknavr paa 18 Td. H., som 1661 blev udlagt fra Kronen sammen med Bygholm.

St.-Østerhov blev efter kgl. Bevill. af 1839 sammenlagt af 3 Gde (tils. 15 $\frac{1}{2}$ Td. H.) af A. T. Schütte til Bygholm, da Hatting By for 3. Gang blev udskiftet. Den fulgte med Bygholm til c. 1921, da den kom til Kr. J. Sloth († 1922). Nu tilhører den Fru J. Sloth.

Eriknavr var tidligere et eget Sogn, annekteret til Hatting Sogn. Ved Kongebrev af $\frac{24}{10}$ 1560 blev det befalet at nedlægge det, da det var for lille (7 Gaarde og 2 Bol), og da Præsten ikke kunde bestride det, idet han hver Søn- og Helligdag skulde prædike paa „vort Slot Bygholm“, og at nedbryde Kirken, hvis Materialer, Klokker m. m. skulde anvendes til Hatting Kirke, hvortil Menigheden henvistes.

Spredt i Sognet kendes mindst 100 Gravhøje, men paa faa nær er de nu overpløjede eller endog sløjfede. N. for Bygholm ligger den ganske anelige, fredl. Gravhøj *Holger Danskes Høj*, og i Sønderskoven (i Sognets Sydspids) enkelte tildels dog nu stærkt forstyrrede Høje. Ved Nørrehov ses en stor, fredl. Høj omsluttende et Dyssekammer med en svær, delvis jorddækket Dæksten. Ikke langt derfra ses Rest af en Langdysse (*Stenhøj*), og Rest af en anden Langdysse findes i Nærheden af Nørremarksgd.

Torsted Sogn (*Hatting-T. Km.*), Anneks til Ølsted, omgives af dette og Hatting Sogne, Aarhus Amt (Nim Hrd.), samt Tyrsted Sogn, hvorfra det delvis skilles ved Torsted Bæk, og Stenderup Sogn. Kirken ligger c. 4 km SSV. for Horsens og

c. 22 km NØ. for Vejle. De temmelig jævne, især mod S. ret højliggende Jorder (højeste Punkt 70 m) er overvejende skøre, muldrige Lerjorder. Ørnstrup Sk. Genem Sognet gaar Landevejen fra Horsens til Vejle og Horsens-Juelsminde Banen.

Befolkning i 1925: 415 (1801: 201, 1850: 448, 1901: 315). Gde og Hse (1921): 84. Det saml. Hartk. (1905): 161 Td.; 26 Gde med 152 og 31 Hse med 9 Td. Hartk., samt 8 jordløse Hse. Ejds. (1924): 2327, deraf Jordv.: 1122. Areal: 900 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 29 ha, Rug 47, Byg 94, Havre 188, Blands. til Modenhed 36, Kartofler 29, Foderroer 108; Brak udgjorde 53 ha, Grønfoder og Græsning 220, Haver o. l. 24, Skov 22, Vandar. 2. Kreaturhold (1924): 135 Heste, 699 Stk. Hornkv. (deraf 391 Køer), 3 Geder, 17 Faar, 550 Svin.

I Sognet Byerne: *Torsted* (1403 Thorsted) med Kirke, Skole (begge beliggende c. 1 km SSØ. for Byen), Kbmshdl. og Acetylen-gasværksfabr. (A/S, opf. 1923). *Ørnstrup* (1581 Ørnstrup) med Jærnbane-st. og Posteksp. *Torsted Vestermark*, Hse. Gaarde: *Mosegaard* (under Bygholm Gods) har 16,4 Td. H., Ejds. 200, Jordv. 102; c. 83 ha, alt Ager. En Gd. i Torsted: 10,5 Td. H., Ejds. 118, Jordv. 70; c. 54 ha, alt Ager. En Gd. i Ørnstrup: 10,4 Td. H., Ejds. 135, Jordv. 76; c. 69 ha, deraf Ager 61, Skov 6, Mose 1. *St.-Ørnstrupgaard*: 9,8 Td. H., Ejds. 125, Jordv. 77; c. 64 ha, deraf Ager 58, Skov 4 (1 Fodermester- og 1 Daglejerhus). — *Torsgd.*, Horsens Kommunes Renholdningsanstalt (se p. 114), ligger i Sognet.

Torsted S., een Sognekommune med Hatting S., i gejstlig Hens. foren. med Ølsted S., har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjærgø Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjærgø-Hatting Lægekr. (Hornslyd), Bjærgø m. fl. Hrdr.s Skattekr., Hatting Hrd.s Vurderingskr., Amtets 5. Folketingskr., 6. Forligskr. og 4. Udskrivningkr. 136. Lægd. Kirken tilhører Horsens Hospital.

Kirken bestaar af Kor og Skib samt Vaabenhus mod S. Kor og Skib er fra romansk Tid af Fraadsten og raa Granit. Norddøren og nogle Vinduer ses tilmurede; paa Vestgavlen en til Dels ødelagt Rundbuefrise. I den senere Middelalder fik Skib og Kor Hvelvinger, og Vaabenhuset tilføjedes, af Granitkvadre og Mursten (delvis ombygget i nyere Tid); en Klokkekam paa Vestgavlen, af røde Mursten, er opf. 1871. Der har maaske staaet et Taarn mod V. Altertavlen er et Maleri (Christi Opstandelse) fra 1884 af A. Dorph. Den tidligere, katolske Altertavle (c. 1510), med Helligtrekongers Tilbedelse i Midtfeltet, er nu i Aarhus Museum. Romansk Granitfont med Løvefigurer. Prædikestol i Renæssancestil, stafferet i 1690erne. I Skibets Vestende et Pulpitur med Orgel fra 1885. Klokke, med til Dels ulæselig Indskrift i Minuskler, fra den senere Middelalder (Uldall: Kirkeklokker p. 103).

Ved Landevejen, omt. midt i Sognet, fandt $\frac{22}{4}$ 1864 en Rytterfægtning Sted, hvorved 5 danske Dragoner slog sig igennem en dobbelt saa talrig Styrke; en af dem faldt. Til Minde herom er $\frac{22}{4}$ 1914 paa Foranledn. af Forsvarsbrødrene i Horsens rejst en Sten, efter Tegn. af Arkt. Norn.

De c. 20 Gravhøje, som kendes i Sognet, er alle overpløjede eller sløjfede. ØSØ. for Ørnstrup er truffet en Jærnalders Boplads.

Kirken tilhørte før Reformationen Horsens Skt. Jørgens Hospital (se p. 129), efter dettes Nedlæggelse angives Sognet en kort Tid at have været Anneks til Ølsted Sogn; fra $\frac{21}{4}$ 1569 var det Anneks til Horsens Hospitalspræsteembede indtil $\frac{20}{8}$ 1803, da det blev Anneks til Hatting; ved Res. af $\frac{12}{9}$ 1868, men først fuldbyrdet $\frac{8}{9}$ 1900, blev det et eget Pastorat, indtil det ved Res. af $\frac{21}{3}$ 1925 blev Anneks til Ølsted.

Tyrsted Sogn (*T.-Ut Km.*) omgives af Annekset Ut i Bjærgø Hrd., hvorfra det delvis skilles ved Klokkedal Bæk, Stenderup og Torsted Sogne, fra hvilket sidste

det delvis skilles ved Torsted Bæk, Aarhus Amt (Nim Hrd., Horsens Købstadsjorder) og Horsens Fjord. Kirken ligger c. 4 km S. for Horsens og c. 24 km NØ. for Vejle. De jævne, især mod S. ret højtliggende Jorder (højeste Punkt 67 m; Hønsbjerg, 66 m) er muldrige og lerede. I Sognet ligger Dallerup Sø (c. 11 ha; 1567 Dallerup Sø), hvis Afløb er Klokkedal Bæk, som løber gennem den dybe, skovbevoksede Klokkedal, der er kendt for sin Naturskønhed. En Del Skov (Dallerup Skov, Tyrsted Lund). Gennem Sognet gaar Landevejene fra Horsens til Daggaard og Glud; ved Vestgrænsen gaar Horsens-Juelsminde Banen.

Befolkning i 1925: 890 (1801: 421, 1850: 522, 1901: 495). Gde og Hse (1921): 102. Det saml. Hartk. (1905): 242 Td.; 45 Gde med 235 og 45 Hse med 7 Td. Hartk., samt 2 jordløse Hse. Ejds. (1924): 4313, deraf Jordv.: 2811. Areal: 1397 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 10 ha, Rug 63, Byg 145, Havre 298, Blands. til Modenhed 95, Kartofler 23, Foderroer 186; Brak udgjorde 36 ha, Grønfelder og Græsning 374, Haver o. l. 31, Tørvemoser 4, Skov 81, Vandar. 12. Kreaturhold (1924): 295 Heste, 1758 Stk. Hornkv. (deraf 1083 Køer), 2 Geder, 68 Faar, 1309 Svin.

I Sognet Byerne: *Tyrsted* (1394 Thiurstedt, 1444 Thyrstædh) med Kirke, Præstegd., Skole (opf. 1917), Forsamlingshus (opf. 1899), Alderdomshjem (i den

Tyrsted Kirke.

gl. Skole), Kbmshdlr. og Ml.; *Dagnæs* (1444 Dackenes); *Dallerup* (1567 Dallerup). Gaarde: *Dagnæsgd.*: 12,0 Td. H., Ejds. 145, Jordv. 100; c. 61 ha, alt Ager. *Dallerup Søgaard*: 10,5 Td. H., Ejds. 103, Jordv. 65; c. 63 ha, deraf Ager 58, Mose 3. — *Hvedgd.*, *Bækgd.*, *Højvang*, *Strandkær*, *Fredensholm*, *Højagergd.*

Tyrsted S., een Sognekommune med Annekset Ut i Bjærge Hrd., har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjærge Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjærge-Hatting Lægekr. (Hornsyld), Bjærge m. fl. Hrd.s Skattekr., Bjærge Hrd.s Vurderingskr., Amtets 5. Folketingskr., 6. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' 141. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af Kor og Skib, Taarn mod V. og Vaabenhus mod N. Kor og Skib er fra romansk Tid af Fraadsten, kløvet Granit og Limsten, delvis paa Sokkel i aftrappede Skifter. Syddøren og flere Vinduer ses tilmurede. I den senere Middelalder fik Skib og Kor Hvalvinger, og Taarnet, hvis hvalvede Underrum har Spidsbue ind til Skibet, samt Vaabenhuset (med Bjælkeloft), begge af Munkesten, tilføjedes. Kirken blev restaur. 1866, Taarnet 1900. Ny Altertavle med et Maleri (den korsfæstede). Alterstager fra 1693, skænkede af Grevinde Anna Marie v. Offenbergh til Frijsborg. Romansk Granitfont. Prædikestol i senere Renæssancestil. I Skibets Vestende et Pulpitur med Orgel fra 1890. Krucifiks med ny Figur. I Vaabenhuset en Ligsten fra c. 1300 over Peder Kæller, med indridset Figur i Pilgrimsdragt (se Løffler, Gravst., Pl. XVIII), og en Sten over Provst Rasmus Hansen, † 1620, og 2 Hustruer. Klokker, med Indskr. i Minuskler, fra 1. Halvdel af 15. Aarh., er siden 1895 i Nationalmuseet (Uldall: Kirkeklokker p. 164).

I Sognet nævnes 1444 en Gd. „Bærghegardh“. — I Dallerup Sø skal der ifl. Dske Atl. have staaet et Slot *Dalum*. — Ved Dagnæs er der en hellig Kilde, *Horsenskilden*.

Der vides om c. 30 Gravhøje i Sognet, især liggende i dettes nordl. Halvdel, men alle er nu overpløjede. I Kanten af Dallerup Sø er der fremdraget et lille Fund af Vaaben fra Tiden c. Aar 500 eft. Chr.

Litt.: S. Hansen, De fremmede Tropper i Tyrsted 1808 og H. C. Andersen, i Vejle Amts Aarb. 1906.

Stenderup Sogn (Urlev-S. Km.), hvoraf en mindre Del i Bjærge Hrd., Anneks til Urlev i Bjærge Hrd., omgives af dette (Urlev, Hornum, Nebsager og Bjærge S.), Tyrsted, Torsted og Ølsted Sogne. Kirken ligger c. 8 km S. for Horsens og c. 19 km NØ. for Vejle. De højtliggende, temmelig jævne Jorder (højeste Punkt 73 m) er overvejende lerede. En Del Skov (Kærsk., Trællesk., Lystrup Sk., Stub Sk., Braa Sk.). Gennem Sognet gaar Landevejen fra Horsens til Davgaard samt Horsens-Juelsminde Banen.

Befolkning i 1925: 1089 (1801: 389, 1850: 654, 1901: 786). Gde og Hse (1921): 228. Det saml. Hartk. (1905): 263 Td.; 46 Gde med 239 og 81 Hse med 21, forsk. Lodder med 3 Td. Hartk., samt 11 jordløse Hse. Ejds. (1924): 3833, deraf Jordv.: 1860. **Areal:** 1631 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 9 ha, Rug 91, Byg 129, Havre 284, Blands. til Modenhed 81, Kartofler 20, Foderroer 187; Brak udgjorde 49 ha, Grønfelder og Græsning 484, Haver o. l. 34, Tørvemoser 7, Skov 170, Heder og Lyngbakker 10, Vandar. 5. **Kreaturhold** (1924): 263 Heste, 1527 Stk. Hornkv. (deraf 769 Køer), 9 Geder, 73 Faar, 1502 Svin.

I Sognet Byerne: *Stenderup* (1398 Stendrup) — $\frac{5}{11}$ 1925: 315 Indbyggere — med Kirke, Skole med Forskole, Forsamlingshus, Missionshus (opført 1885), Brugsforening, Købmandshandel, Teglværk, Savværk, Andelsmejeri (oprettet 1888, ombygg. 1911 og 1913), Jærnbane- og Telegrafst. samt Posteksp.; *Lystrup* (1444 Lystorp); *Nørre-Aldum* (1581 Nørdaldum) med Fattiggd. med Alderdomshjem for Urlev-S. Km. (opr. 1877, c. 20 Pl.) og Ml.; *Sønder-Aldum* (1610 Synderaldum) med Kbmshdl.; *Braa* (1610 Brahe) med Skole og Ml.; *Braaskov* (1610 Brodtshoff) — $\frac{5}{11}$ 1925: 134 Indb. (1921: 36 Gde og Hse) — med Forsamlingshus, Stats-

ungdomshjemmet *Braaskovgaard* (se ndf.), Kbmdshdr., Jærnbane- og Telegrafst. samt Posteksp. Gaarde: *Nørre-Aldumgd.*: 16,0 Td. H., Ejds. 140, Jordv. 102; c. 90 ha. *Sønder-Aldumgd.*: 15,4 Td. H., Ejds. 155, Jordv. 97; c. 96 ha, deraf Ager 70, Eng 9, Skov 14, Mose 2. Statsungdomshjemmet *Braaskovgaard*: 13,3 Td. H., Ejds. 330, Jordv. 80; c. 83 ha, deraf Ager 62, Eng 3, Skov 4, Hede 7. *Stenderup Teglværk*: 8,0 Td. H., Ejds. 146, Jordv. 46; c. 47 ha, deraf Ager 36, Eng 1, Mose 2 (Teglværk). *Braagaard*: 11,6 Td. H., Ejds. 114, Jordv. 79; c. 71 ha, deraf Ager 62, Eng 3, Mose 3 (1 Fodermesterhus).

Stenderup S., een Sognekommune med Hovedsognet Urlev i Bjærge Hrd., har

Stenderup Kirke.

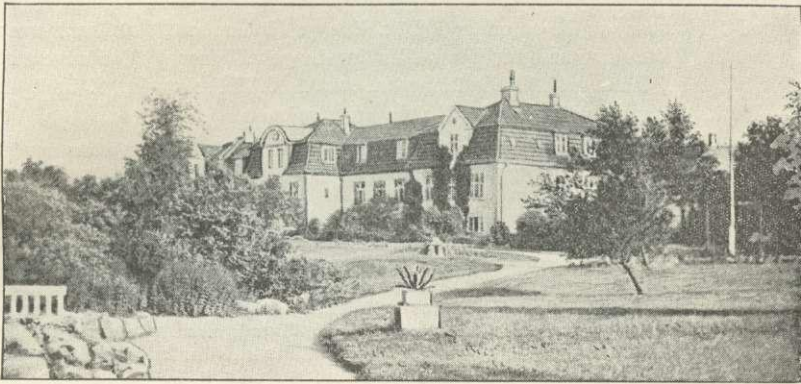
s. Tingsted og hører under de s. Kredse som dette (se p. 529), samt 4. Udskrivningskr.' 140. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af Kor og Skib, Taarn mod V. og Vaabenhus ved Taarnets Sydside. Kor og Skib er fra romansk Tid af Fraadsten. Norddøren og flere Vinduer ses tilmurede. Koret er prydet med Lisener og Rundbuer. I den senere Middelalder fik Skib og Kor Hvalvinger, og Taarnet, der har Pyramidetag, og hvis hvælvede Udderrum har Spidsbue ind til Skibet, opførtes. Vaabenhuset er opf. 1865 i Stedet for et ældre, der laa ved Skibets Sydside, og samtidigt foregik en større Restaur., ved hvilken bl. a. Syddøren borttoges, og Kirken delvis skalmuredes med Mursten. Ved en Restaurering 1909 blev bl. a. Hvalvingerne dekorerede. Ny Altertavle. Romansk Granitfont med udhugne Figurer (Mikael som Dragedræber, m. m.). Gammel Prædikestol. I Korets Vinduer er 1909 fundet Rester af romanske Kalkmalerier.

Af *Aldum* (*Allum*) nævnes 1350 en Adelsmand Niels Palnesen, og 1593 forekommer Fru Bodil Sørensdatter i A. — *N.-Aldumgaard* tilhørte 1834 J. C. Worm (senere til Kalsbøl), som 1840 under den (13 $\frac{1}{2}$ Td. H.) lagde en Parcel (3 Td. H.) af en Gd. i Spettrup. Omtr. 1852 kom A. (21 Td. H.) til Fr. Edv. Vedel († 1908), som 1874 solgte den for 80,000 Rd. til Kapt. Hakon Bojesen († 1901), og han afhændede den (16 Td. H.) 1880 for 150,000 Kr. til L. P. Abildgaard fra Horsens, som længe ejede den. Nu tilhører den Chr. Kjær.

Statsungdomshjemmet Braaskovgaard er opr. 1907, da Staten (i Henh. til Lov af $\frac{14}{4}$ 1905) for 79,300 Kr. erhvervede Gaarden og dels lod opføre nye Bygninger, dels om-

byggede de gamle, saa at de kom til at svare til Hjemmets Formaal. Hovedbygningen, med to Sidefløje, er af Grundmur i 1 Stokv. med Kælder og Mansardetage, og aigiver Beboelse til 50 Elv. samt Forstanderen. I en særlig lukket Afdeling er der Pl. til 20 Elv., og der findes et Landbrugshjem til 8 Elv. og et Haandværkerhjem til 8 Elv., endv.

Statsungdomshjemmet Braaskovgaard.

Vaskeri, Personalebygn. og Avlsbygninger. Eleverne faar Skoleundervisn. og søges tillige uddannede i Landbrug, Gartneri og Haandværk (der findes Værksteder for Skomagere, Skrædere, Snedkere og Smede). Bygn. er brandforsikrede for 800,000 Kr.

I Kærskov N. for Lystrup ses enkelte Gravhøje, deribl. *Præsthøj*. De c. 35 andre Høje, som kendes i Sognet, væsentligst i dettes sydl. Halvdel, er overpløjede eller ødelagte; en af disse, S. for Sønder-Aldum, har indesluttet en Jættestue.

Ølsted Sogn omgives af Annekset Torsted, Hatting og Løsning Sogne, samt den Del af Urlev S., som ligger i Hatting Hrd., og Stenderup Sogn. Kirken ligger c. 7 km SV. for Horsens og c. 19 km NØ. for Vejle. De ret højtliggende og jævne Jorder (Galgebakke 70 m) er overvejende gode, muldrige Lerjorder med gode Engstrækninger (især ved Ølsted Aa). Oens Skov. Gennem Sognet gaar Landvejen fra Horsens til Vejle.

Befolkning i 1925: 681 (1801: 429, 1850: 564, 1901: 655). Gde og Hse (1921): 140. Det saml. Hartk. (1905): 255 Td.; 58 Gde med 233 og 72 Hse med 22 Td. Hartk., samt 3 jordløse Hse. Ejdsk. (1924): 3189, deraf Jordv.: 1599. Areal: 1494 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 21 ha, Rug 94, Byg 152, Havre 300, Blands. til Modenhed 101, Kartofler 33, Foderroer 217; Brak udgjorde 26 ha, Grønfoder og Græsning 435, Haver o. l. 20, Skov 8, Vandar. 5. Kreaturhold (1924): 275 Heste, 1598 Stk. Hornkv. (deraf 799 Køer), 10 Geder, 46 Faar, 1418 Svin.

I Sognet den enligt, højt beliggende *Ølsted Kirke* (1505 Ølsted) samt Byerne: *Ølsted-Nederholm* (1444 Ølstedholmb) med Skole (opf. 1911), Fattighus (købt 1911) og Kbmshdl.; *Ølsted-Overholm*; *Bottrup* (1575 Butrup) med Kbmshdl.; *Oens* (1484 Oddens) med den nye Præstebolig (opf. 1926, enligt beliggende Ø. for Byen ved Landvejen), Skole og Ml. Saml. af Gde og Hse: *Skovhaver* med

Ml., *Tranekær, Vestermark, Ølstedbro* med Kro (Ølsted Kro), Forsamlingshus (opf. 1904) og Andelsmejeri (opf. 1888, ombygg. 1913). Gaarde: *Bottrupgd.*: 10,3 Td H., Ejdsk. 110, Jordv. 62; c. 53 ha, deraf Ager 50, Eng 2. — *Vesterskoogd., Ølstedgd., Hjortholm, Nordtoftegd., Lønhøjgd.*

Ølsted S., en egen Sognekommune, i gejstl. Hens. forenet med Torsted S., har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjærgø Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjærgø-Hatting Lægekr. (Hornslyd), Bjærgø m. fl. Hrd.r.s Skattekr., Hatting Hrd.s Vurderingskr., Amtets 5. Folketingskr., 6. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' 137. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af Apsis, Kor og Skib samt Taarn mod V. og Vaabenhus mod S. Skib og Kor med Apsis er fra romansk Tid, af Fraadsten. Norddøren og flere Vinduer ses tilmurede. Kirken er indv. halvrunder, udv. tresidet, med en Rundbuefrise og dækkes af en oprindl. Halvkuppelhvalvning. Sidemurene har Rester af en Dekoration med Buefelter, dannet af ophøjede Baand, som vistnok har omfattet Vinduer og Døre. I den senere Middelalder fik Skib og Kor Hvalvinger, og Taarnet, hvis hvalvede Underrum har Spidsbue ind til Skibet, samt Vaabenhuset opførtes, begge af Munkesten. Ved en senere Ombygning, i 18. Aarh., af Etatsrd. G. de Lichtenberg († 1764), gjordes Taarnet lavere og fik Spir. Altertavle, malet 1898 af H. Schytte (Kvinderne ved Graven). Prædikestol i Renæssancestil. Romansk Granitfont med Frise af Bladornamenter. Mindetavle over Seier Steffensen af Bottrup, den første danske Soldat, der faldt i 1848. Series pastorum.

S. for Landevejen i en Dal nær ved Ølsted Kro ligger et Voldsted, hvor der i sin Tid skal have staaet en Borg („*Kærsholm*“, „*Dy*“- eller „*Dueholm*“), og hvor endnu findes Murrester af Kamp og Mursten. Borgbanken er firsidet (c. 25 × 33 m, 8 m høj); Grave og Volde har efterladt sig Spor i N. og Ø. (Aarhus Stifts Aarb. 1921 p. 136).

Tæt SØ. for Kirken er der en hellig Kilde, *Dronningkilden*. — Paa Ølsted Mark, S. for Byen, staaer en stor Tornebusk, *Svensketorn*, efter Sagnet plantet over Soldater, der faldt i Svenskekrigen.

I Oens Skov ses et Par Gravhøje. De c. 15 andre Gravhøje, som kendes i Sognet, er overpløjede. Ved Oens Præstebolig er af Nationalmuseet undersøgt et Kulturlag fra den ældre Jernalder.

Ølsted S. har fra $\frac{21}{3}$ 1925 Torsted til Anneks; Præstegaardene i Torsted og Ølsted er bortsolgte, og en ny Præstebolig er opført 1926 ved Oens.

Løsning Sogn omgives af Annekset Korning, Hatting, Ølsted, Urlev og Hedensted Sogne samt Nørvang Hrd. (Ø.-Sned S.), fra hvilket det skilles ved Gesager Aa. Kirken ligger c. 12 km SV. for Horsens og c. 15 km NØ. for Vejle. De højtliggende, jævne Jorder (højeste Punkt 84 m) er mest lette Sandjorder med en Mængde Sten og paa flere Steder Underlag af Rødal. Gennem Sognet gaar den østjyske Længdebane og Landevejen fra Horsens til Vejle.

Befolkning i 1925: 1538 (1801: 352, 1850: 646, 1901: 1056). Gde og Hse (1921): 262. Det saml. Hartk. (1905): 158 Td.; 51 Gde med 116 og 145 Hse med 42 Td. Hartk. Ejdsk. (1924): 3599, deraf Jordv.: 1371. Areal: 1400 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 4 ha, Rug 109, Byg 92, Havre 259, Blands. til Modenhed 123, Kartofler 35, Foderroer 256; Brak udgjorde 30 ha, Grønfoder og Græsning 361, Haver o. l. 29, Tørve-moser 6, Skov 11, Heder og Lyngbakker 3, Vandar. 4. Kreaturhold (1924): 280 Heste, 1325 Stk. Hornkv. (deraf 731 Køer), 15 Geder, 40 Faar, 1630 Svin.

I Sognet Byerne: *Løsning* (c. 1300 Løsning) med Kirke, Præstegd., Skole, Vandml. og Kbmshdl.; *Løsning Stationsby* — havde, indbef. Stubberup, $\frac{5}{11}$ 1925 550 Indb. (1921: 106 Gde og Hse; 1911: 443 Indb. med bl. a. flg. Erhverv: Landbr. 23, Haandv.

og Ind. 190, Handel 65, Transport 68) — med Missionshus (opf. 1887), Kro, Brugsforen., flere Kbmshdrl., Andelsmejeri (Krongaard, opr. 1898, indtil 1910 Fællesm., ombygg. 1910), Filial af Horsens Bank, Jærnbane- og Telegrafst. samt Posteksp.; *Stubberup* (Stobberup, 1424 Stubberup, Stobberup), hvortil den Ø. for Banen liggende Del af Løsning Stationsby hører, med Skole, Forsamlingshus (opf. 1891), Ml., Kbmshdrl. og Andels-Elektricitetsværk (anl. 1914); *Sæbberup* (1420 Sebberup) med Ml., Kbmshdrl. og Andels-Elektricitetsværk (anl. 1920). Saml. af Gde og Hse: *Løsning Nørremark* med Fattiggd. (opf. 1860, 36 Pl.) og Kbmshdrl., *Løsning Søndermark* med Privatskole (opr. 1906), *Stubberup Mark*, *Bækgaarde*. Gaarde: *Øskovgd.*, *Sæbberupgd.*, *Hulbækgd.* Ved Løsning ligger en større Skærvefabrik, c. 60 Arb., der leverer Skærver til Statsbanerne.

Løsning S., en egen Sognekommune, i gejstlig-Henseende forenet med Korning S., har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjærgø Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjærgø-Hatting Lægekr. (Hornsyld), Bjærgø m. fl. Hrd.s Skattekr., Hatting Hrd.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 6. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 139. Lægd. Kirken er selvejende (fra 1914).

Kirken bestaar af Kor og Skib samt Vaabenhus mod S. Kor og Skib er oprindl. opf. i romansk Stil af Fraadsten paa Granitsockel med Skraakant, men senere saa stærkt ombyggede, at de nu væsentlig er af Mursten. Norddøren og et Vindue ses tilnæret; den halvrunde Korbue er oprindelig. Skibet har fladt Loft. I den seneste Middelalder ombyggedes Koret helt og fik Hvalving, og mod V. opførtes et Taarn, af Munkesten, men det blev senere nedbrudt i Højde med Skibet, hvorefter et lille Spir anbragtes paa Kirkens Vestgavl (fornyset i Nutiden). Vaabenhuset er en senere Tilbygning. Altertavlen er et nyt Maleri (Kopi). Romansk Granitfont med Løvefigurer. Over Korbuen et Krucifiks. I Skibet Epitafium over Sognepr. Erasmus Petersen, Tøxen († 1693) og hans tvende Hustruer Helena Holig og Margr. Christ. Graa. — En sentromansk Mariafigur findes paa Koldinghus.

Adelsmanden Knud Sten i *Løsning* nævnes 1426. — *Sætting Gaard* i Stubberup nævnes 1532. — Matr. 1664 omtaler i Sognet en „Munche Mølle Eng“.

De c. 50 Gravhøje, som kendes i Sognet, har væsentlig deres Plads i en Stribe fra N.-S. midt gennem Sognet. Kun enkelte er endnu bevarede; de allerfleste er overpløjede eller sløjfede.

Løsning S. var tidl. i kommunal Hens. forenet med Annekset Korning, men udgør fra 1/4 1921 en selvstændig Kommune.

Korning Sogn, Anneks til Løsning, omgives af dette, Nørvang Hrd. (Ø.-Snede S.) og Aarhus Amt (Nim Hrd.), hvorfra det skilles ved Bygholm Aa, samt Hatting Sogn, fra hvilket det delvis skilles ved Ølsted Aa. Kirken ligger c. 9 km V. for Horsens og c. 19 km NNØ. for Vejle. De temmelig jævne, navnlig mod S. ret højtliggende Jorder (højeste Punkt 65 m) er sandblandede, til Dels lerede. Sønderkov. Sydspidsen berøres af den østjyske Længdebane.

Befolkning i 1925: 581 (1801: 333, 1850: 688, 1901: 617). Gde og Hse (1921): 124. Det saml. Hartk. (1905): 216 Td.; 46 Gde med 193 og 64 Hse med 23 Td. Hartk. Ejds. (1924): 2485, deraf Jordv.: 1424. Areal: 1269 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 27 ha, Rug 40, Byg 110, Havre 269, Blands. til Modenhed 73, Kartofler 14, Foderrør 166; Brak udgjorde 82 ha, Grønfelder og Græsning 277, Haver o. l. 19, Skov 141, Vandar. 8. Kreaturhold (1924): 190 Heste, 1161 Stk. Hornkv. (deraf 620 Køer), 6 Geder, 50 Faar, 1231 Svin.

I Sognet Byerne: *Korning* (1305 *Korning*) med Kirke, Skole, Forsamlingshus og Kbmdsdlr. Saml. af Gde og Hse: *Korning Nørremark* med Privatskole, *Korning Østermark* med Kbmdshdl., *Korning Søndermark*, *Tange(gaarde)*, *Merring* (1476 *Merring*), *Klaks* (Klags). Gaarde: Hovedgaarden *Ussinggaard* (1610 Worszinng) har 52,0 Td. H., Ejdsk. 650, Jordv. 415; c. 428 ha, deraf Ager 334, Skov 77. Hovedgaarden *Merringgaard* (1664 *Meringgaard*) har 23,3 Td. H., Ejdsk. 235, Jordv. 147; c. 153 ha, deraf Ager 110, Eng 11, Skov 30. *Hjelmstund*, *Tranelund*.

Korning S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende Anneks til *Løsning*

Korning Kirke.

S., har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. *Bjærg* Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., *Vejle* Amtstuedistr., *Bjærg*-*Hatting* Lægekr. (*Hornsyld*), *Bjærg* m. fl. Hrd.s Skattekr., *Hatting* Hrd.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 6. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 143. Lægd. Kirken er selvejende (fra 1914).

Kirken bestaar af *Kor* og *Skib*, *Taarn* mod V. og *Vaabenhus* mod S. *Kor* og *Skib* er fra romansk Tid af *Fraadsten*, oprindl. paa aftrappet *Sokkel*. *Korbuen* er bevaret;

Norddøren og flere Vinduer ses tilmurede. I den seneste Middelalder fik *Kor* og *Skib* *Hvælvinger*, og *Taarnet*, af *Munkesten*, hvis hvælvede *Underrum* har *Rundbue* ind til *Skibet*, opførtes; dets høje *Spir* er opsat i 18. Aarh. af *Etatsrd. G. de Lichtenberg* († 1764); *Vaabenhuset* er ogsaa en senere *Tilbygning*. *Altertavle*, c. 1700, med et *Maleri* (den korsfæstede). *Romansk Granitfont* med *Løvefigurer*. *Prædikestol* c. 1630. Den tidl. *Kordør*, der er rigt udskaaret og opsat 1704 af *Niels Jensen* til *Ussinggd.*, er nu anbragt i *Taarnummet*. En samtidig *Indskrifttavle* hænger ved *Korbuen*. I *Skibet* et *Krucifiks* fra c. 1475.

Merringgaard, maaske identisk med den 1476 nævnte *Broksgaard* i *Merring*, ejedes af *Hartvig Limbek*, hvis *Enke Fru Mette Hansdatter* solgte den 1534 til *Hr. Mogens Gøye*, men *Handelen* gik 1543 tilbage, da hun havde forlenet den til sin *Datter Christine* og solgt den til *Niels Skeel* til *Nygd*. († 1561), hvis *Enke Fru Karen Krabbe* 1578 mageskiftede den til *Kronen*, som 1579 mageskiftede den til *Søren Mund*, hvis *Søn Iver Mund* († 1651) nævnes til den (1638 15 Td. H.) allerede 1591; hans *Søn Peder Mund* skødede den (16 Td. H.); i *Matr.* af 1662 siges 12 Td. H.) med 6 *Bolshuse* 1660 til *Ritm. Jochum Chr. Rachau*, men denne *Handel* er vist gaet overstyr, for 1684 skødede *P. Munds Svigersøn Oluf Munk* til *Hedeas M.* med 4 *Huse* til *Mourids Hansen Høyer* (senere til *Rask*), som 1685 skødede den til *Niels Jensen* til *Ussinggd.*, der 1716 skødede *M.* (9 Td. H.) med 4 *Huse* for 700 *Rd.* til sin *Søn Præsten* i *Løsning Clemens Nielsen Ussing* († 1748). Han skødede *M.* 1729 til *Forv. paa Stensballegd. Andreas Schienbech* († 1754), der 1745 afhændede den til *Justitsr. Gerh. de Lichtenberg* til *Ussinggd.*, som 1761 skødede *M.* (9) med *Tiender* (138), *Gods*, deribl. *Ussinggd.* (339) og *Ølsted Bro*, til sin *Svigersøn Kancellird. Jochum de Lichtenhjelms* († 1775); hans

Enke Bodil de Lichtenberg († 1807) bragte den til sin 2. Mand Kmhr. Chr. Chr. Gersdorff († 1805), der 1803 fik Bevilling paa, at M. maatte beholde sin Frihed, naar Godset frasolgtes. Hans Datter Gerhardine Jochumine G. († 1826) bragte den til sin Mand Generalkrigskommissær J. L. B. D. de Serène d'Acqueria, † 1853, fra hvem den gik over til Sønnen O. F. de S. d'A., † 1880, hvis Enke Cathr. Elisabeth W. f. Rosenørn († 1916) solgte den 1895 for 130,000 Kr. til Fr. Glud, som 1911 afhændede den (21 Td. H.) for 178,500 Kr. til R. Ric-Hansen (senere til Karensminde). Fra 1918 tilhørte den cand. phil. Er. Henningsen, som 1926 for 390,000 Kr. solgte den til et Konsortium. — Hovedbygningen er opf. 1855 af Grundmur i 1 Stokv. med Kvist; i 1860'erne blev der føjet to Taarne til; 1896 nedbrødes to Sidefløje, som var opf. 1847 efter Gaardens Brand.

Ussinggaard blev 1636 af Malte Sehested skødet til Fru Kirsten Munk paa Boller, hvis Arvinger 1661 skødede den (23 Td. H.) til Ridefoged paa Boller Clemen Sørensen. Hans Datter var vist Maren Clemensdatter († 1701), som 1686 blev g. m. Niels Jensen til Merringgd., der s. Aar fik kgl. Bevill. paa at stalde Stude paa U., skønt den var upriviligeret. Efter hans Død 1726 tilfaldt U. hans Enke Anne Jensdatter Bagges, † 1741, hvorefter den med Tiender og Bøndergods paa Aukt. s. A. blev købt for 11,500 Rd. af Justitsrd. Gerh. de Lichtenberg, der 1742 ogsaa fik Bevill. paa at stalde Stude her. Han købte 1745 Merringgd., med hvilken U. saa fulgte til 1805, da Bodil de Lichtenberg skødede den (24 Td. H.) for 30,000 Rd. til sin Svigersøn J. L. B. D. de Serène d'Acqueria, som snart efter ogsaa blev Ejer af Merringgd. Han solgte 1829 U. for 31,000 Rbd. Sølv og 50 danske Dukater til H. H. Frellsen (senere til Løvenholm). Omtr. 1833 købte O. F. Ahlman († 1873) den (1850 45 Td. H., Jord anvendt til Skov 16, 15 Hse 4 Td. H.) for 43,200 Rd., 1854 M. F. W. Lotz den for 176,000 Rd. (han tilkøbte en Del Jord), og 1872 Kmjkr. A. F. H. Castenschield († 1896) den for 251,000 Kr. (han tilkøbte en Gaard); derefter ejedes den af hans Sønnen S. F. og A. H. Castenschield, og 1922 solgtes den til S. P. Larsen for 900,000 Kr. — Hovedbygningen er opf. 1859 af Grundmur, 2 Stokv., med Taarn og Kamgavle.

I Sognet nævnes 1688 Gaarden „Sparre“ (1610 Sper; endnu nævnt i Dske Atl.), samt en øde Mølle „Kals Mølle“.

I Sønderskoven under Ussinggd. ses en træbevokset Gravhøj. De faa andre Høje, som kendes i Sognet, er overpløjede eller sløjfede.

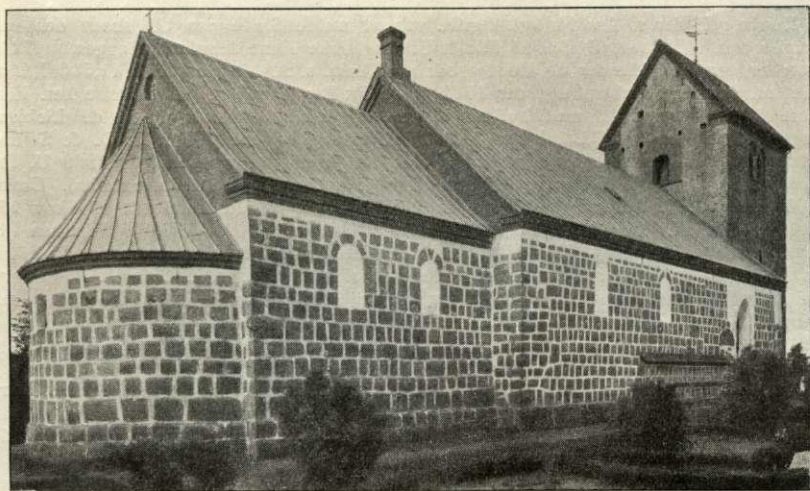
Korning S. udgjorde indtil $\frac{1}{4}$ 1921 i kommunal Hens. een Kommune med Hovedsognet Løsning, men blev da selvstændig Kommune.

Hedensted Sogn (H.-St.-Dalby Km.) omgives af Annekset Store-Dalby, Bjærge Hrd. (Ørum S.), hvorfra det skilles ved Ørum Aa, Davgaard og Engum Sogne, Nørvang Hrd. (Ø.-Snede S.), hvorfra det skilles ved Gesager Aa, samt Løsning og Urlev Sogne. Kirken ligger c. 12 km NØ. for Vejle og c. 14 km SV. for Horsens. De højtliggende, ret jævne Jorder (højeste Punkt, Terpenhøje, 87 m) er lette og sandede med en Mængde Sten og flere Steder med Underlag af Rødal. Lidt Skov (Spilkær Skov m. m.) og Mose (Hedensted Mose). Gennem Sognet gaar Landevejen fra Horsens til Vejle og den østjyske Længdebane.

Befolkning i 1925: 1760 (1801: 510, 1850: 992, 1901: 1152). Gde og Hse (1921): 334. Det saml. Hartk. (1905): 227 Td.; 69 Gde med 185 og 163 Hse med 42 Td. Hartk., samt 17 jordløse Hse. Ejds. (1924): 5579, deraf Jordv.: 2065. Areal: 2365 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 11 ha, Rug 155, Byg 179, Havre 414, Blands. til Modenhed 199, Kartofler 46, Foderroer 327; Brak udgjorde 65 ha, Grøn-foder og Græsning 728, Haver o. l. 32, Tørvemoser 18, Skov 85, Heder og Lyng-bakker 8, Vandar. 5. Kreaturhold (1924): 361 Heste, 2082 Stk. Hornkv. (deraf 1094 Køer), 33 Geder, 112 Faar, 1971 Svin.

I Sognet Byerne: *Hedensted* (1297 Hæthænstat) — $\frac{5}{11}$ 1925: 772 Indb. (1921: 119 Gde og Hse) — med Kirke, Præstegd., Skole (opf. 1916, Arkt. Frits Jensen, Vejle), Forsamlingshus (opf. 1899), Missionshus med Afholdsrestauration („De unges Hjem“, opf. 1909, Arkt. Frits Jensen, Vejle), Fattiggd. for H.-Store-Dalby Km. (opr. 1882, 29 Pl.), Apotek (opr. 1914), Brugsforen. (i det tidl. Gæstgiveri), flere Kbmdshdlr., Filial af Horsens Bank, A/S Jysk Dunkefabr. (fremstiller Blikemballage, beskæftiger 20 Md.), Bryggeri, Savskæri, Trævarefabr., Møbelfabr., Andelsmejeri (opr. 1888, Beboelsen opf. 1915-16), Andels-Elektricitetsværk (opf. 1909), Jærnbanest. og Telegrafst. samt Posteksp.; *Torup* (c. 1300 Tokæthorp); *Lille-Dalby* (c. 1300 Littældalby); *Gesager* (c. 1300 Gærsakærmark) med Kbmdshdlr.;

Hedensted Kirke.

Remmerslund (Rimmerslund; 1549 Remmerslund) med Kbmdshdl. Saml. af Gde og Hse: *Aarup* (c. 1300 Athærpmark), *Hedenstedskov* med Skole og Kbmdshdl., *Knæsted*. Gaarde: *Vinddalgd.* (Vindelgd.), *Palmelund*, *Konstantia* (tidl. Kro, nedl. 1918), *Sønderbygd.*, *Dalbygd.*, *Jakobsminde*, *Rindbæklund*. *Lillemølle* (Lildmølle), Vandml. med Savskæri.

Hedensted S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjærg Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjærg-Hatting Lægekr. (Hornsylt), Bjærg m. fl. Hrdr.s Skattekr., Hatting Hrd.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 1. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 133. Lægd. Kirken tilhører en Kreds af Beboerne.

Kirken (nævnt første Gang 1297, da Biskop Jens Assersen af Aarhus skænkede den til Aarhus Domkapitel, hvortil den hørte endnu 1640) bestaar af Apsis, Kor og Skib, Taarn mod V. og Vaabehus mod S. Apsis, Kor og Skib er fra romansk Tid af Granitkvadre (den vestl. Spidsgavl dog af Fraadsten) paa Sokkel med Skraakant. Korbuens, med profilerede Kragbaand, begge Døre (Nordøren tilmuret) og flere Vinduer er bevarede. I Murene findes Kvadre med udhuggede Fremstillinger, Mikæls Sjølevjning m. m. (se Løfler, Uds. over D. Kirkeb. p. 127 og 129). I den seneste Middelalder fik Kor og Skib Hvalvinger (Apsis har sin oprindl. Halvkuppelhvalving); samtidig opførtes Taarnet, hvis hvælvede Underrum har Rundbue ind til Skibet, og Vaabehuset, begge af Munkesten, men senere stærkt ombyggede (Niels Linde til Tirsbæk siges at have opf., o: om-

bygget Taarnet i 18. Aarh.; Aarst. 1876 i Taarnets Vindfløj betegner Tiden for den sidste Restauration, da ogsaa Skibets og Korets Gavle ombyggedes). Paa Hvælvingen i Apsis fandtes 1898 interessante Kalkmalerier fra Kirkens første Tid (Christus med Korsstav, omgivet af en mandelformet Glorie, og ved Siden to bedende Figurer, Petrus og en anden Apostel), restaur. 1901. Ved samme Lejlighed og i 1916 er fundet Kalkmalerier fra Midten af 16. Aarh., baade i Hvælvingerne i Kor og Skib og paa Skibets Nordvæg (delvis atter overhvidtede). Altertavle fra c. 1600 med Kopi af C. Bloch: Jesus i Getsemane (det gamle Alterbillede, Nadveren, hænger i Taarnet). Romansk Granitfont med Dyrfigurer. Prædikestol fra 1609. I Taarnet Epitafium og Mindetavle over Præsten Morten Andersen Giødesen, † 1708, og Hustru.

Torupgaard (6 Td. H.) ejedes 1662 af Niels Henriksen Krag († 1665), hvis Enke Maren Mund boede her til sin Død 1679. — En Aarhus-bispen tilhørende Gd. i Torup, *Toftehesle* („Tofteheslæ“) omtales c. 1300. Gaardene *Settingbygge* og *Høgsbygge* nævnes 1664.

Umiddelbart N. for Remmerslund ses en Gruppe af c. 12 Gravhøje (*Terpenshøjene*), liggende i tætsluttet Række; de to bedst bevarede af dem er fredl.; nogle af de andre er overpløjede. Ikke langt derfra, N. for Hedensted, ses en fredl. Gravhøj. De øvrige, mindst 50 Gravhøje, som kendes i Sognet, er næsten alle overpløjede eller sløjfede; de har især deres Plads i et bredt Bælte midt gennem Sognet, fra N.-S.

Litt.: G. Schousboe-Jensen, Opt. af Anders Mortensen Vejle (Præst i H. 1648-70), i Kirkeh. Saml. 5. R. III. — E. T. Kristensen, Nogle Opt. af Hr. Anders Mortensen Vejle, i Vejle Amts Aarb. 1919. — Om Præsterne i H. og St.-Dalby S. sst. 1925 p. 47 flg.

Store-Dalby Sogn (*Hedensted-St.-D. Km.*), det mindste i Herredet og Anneks til Hedensted, omgives af dette og Bjerge Hrd. (Ørum og Urlev S.), fra hvilket det skilles ved Ørum Aa, samt den Del af Urlev Sogn, der ligger i Hatting Hrd. Kirken ligger c. 14 km NØ. for Vejle og c. 13 km SV. for Horsens. De højtliggende, ret jævne Jorder er muld- rige, lerblandede Sandjorder, oftest med gruset Underlag. Store-Dalby Skov.

Befolkning i 1925: 186 (1801: 86, 1850: 156, 1901: 187). Gde og Hse (1921): 42. Det saml. Hartk. (1905): 54 Td.; 11 Gde med 47 og 26 Hse med 7 Td. Hartk., samt 3 jordløse Hse. Ejds. (1924): 893, deraf Jordv.: 419. Areal: 467 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 4 ha, Rug 30, Byg 44, Havre 82, Blands. til Modenhed 37, Kartoffler 4, Foderroer 52; Brak udgjorde 8 ha, Grønfoder og Græsning 166, Haver o. l. 5, Skov 20, Klitarealer og Stenmarker 7. Kreaturhold (1924): 60 Heste, 432 Stk. Hornkv. (deraf 199 Køer), 1 Ged, 24 Faar, 319 Svin.

I Sognet Byen *Store-Dalby* (c. 1300 Dalbydigeermark) med Kirke, Skole, Missionshus (opf. 1894), Brugsforen. og Kbmdshdl. *Stavnbjerggaard* (1610 Stounbjerg) har 11,9 Td. H., Ejds. 200, Jordv. 102; c. 105 ha, deraf Ager 88, Eng 6, Skov 6. *Østergd., Højlokke*.

Store-Dalby S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører til Amtets 5. Forligskr., men i øvrigt under de s. Kredse som dette, samt 4. Udskrivningskr. 134. Lægd. Kirken tilhører Sogneboerne.

Den lille Kirke bestaar af Kor og Skib samt Vaabenhuis mod S. Kor og Skib er fra romansk Tid af raa og kløvet Granit med Hjørnekvadre, men senere (1868) for største Delen skalmurede med smaa røde Mursten. Korbuuen og Syddøren er bevarede; Norddøren og et Par Vinduer ses tilmurede. I den seneste Middelalder fik Kor og Skib Hvælvinger. Ved en Restauration 1868 tilføjedes Vaabenhuset, af Mursten. Altertavlen har i en tarvelig Ramme et Maleri fra 19. Aarh. (Christus). Romansk Granitfont med Løværk. Prædikestol fra c. 1575 med udskaarne Ornamente. I Skibet et Ligtræ over Laurids Mikkelsen i Stoenbiere, † 1651, og Hustru.

Stavnbjerggaard, der fra gl. Tid laa som en jordegang (1662 3½ Td. H., 1770 8 Td. H.) under Bygholm, har i nyere Tid tilhørt N. A. T. Harries († 1881), som 1858 solgte den for 45,000 Rd. til I. Abrahamson paa Hvejselgd., der 1860 afhændede den til I. Hansen af Horsens. Han solgte den 1868 for 60,000 Rd. til cand. phil. C. Gjedde fra Højris, der 1874 solgte den for 66,500 Rd. til Greve Chr. Bille Scheel († 1916), fra hvem den 1874 kom for 140,000 Kr. til Ludv. A. Neergaard til Møballegd. († 1904), der 1878 afhændede den til Dons (senere til Grætrup Nedeugd.), som 1882 solgte den til Forp. paa Bygholm R. F. V. V. Jensen († 1887). Derefter har den tilhørt den nuv. Ejer R. Ingwersen.

Kun enkelte og nu overpløjede Gravhøje kendes i Sognet.

St.-Dalby var Anneks til Urlev-Stenderup indtil 10/2 1759, da det blev Anneks til Hedensted.

Litt.: Om Præsterne i Hedensted-St.-Dalby Sogne se Vejle Amts Aarb. 1925 p. 47 fig.

Davgaard Sogn (*Ørum-D. Km.*), Anneks til Ørum i Bjærg Hrd., omgives af dette Herred (Ørum og Stovby S.), hvorfra det delvis skilles ved Ørum Aa, Vejle Fjord samt Engum S., hvorfra det delvis skilles ved Ulbæk, og Hedensted Sogn. Kirken ligger c. 11 km ØNØ. for Vejle og c. 17 km SSV. for Horsens. De højtliggende, ret bakkede Jorder (højeste Punkt 75 m) er skøre, muldrige Lerjorder. En Del Skov (Storsk., Kærsk., Skræpdal Sk., Skræddersk., Brædesk.). Davgaard Strand søges af en Del Badegæster. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Horsens til Davgaard Station og den østjyske Længdebane.

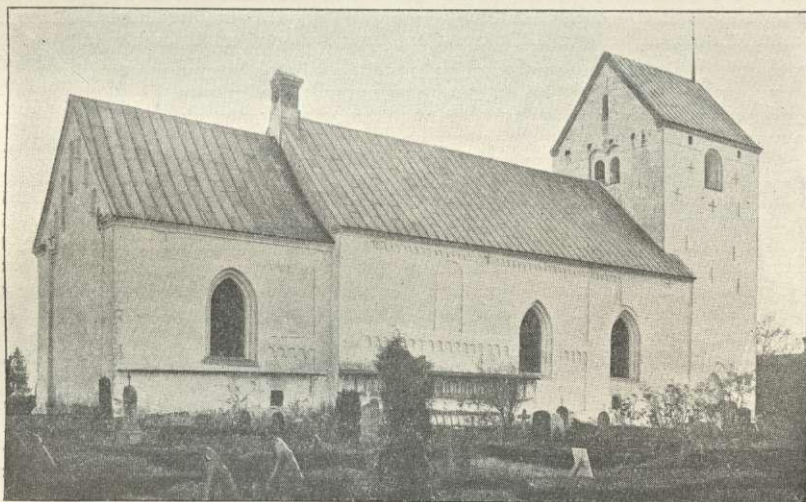

Befolkning i 1925: 801 (1801: 367, 1850: 614, 1901: 757). Gde og Hse (1921): 201. Det saml. Hartk. (1905): 181 Td.; 36 Gde med 165 og 65 Hse med 16 Td. Hartk., samt 33 jordløse Huse. Ejds. (1924): 2724, deraf Jordv.: 1220. Areal: 1290 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 22 ha, Rug 51, Byg 107, Havre 218, Blands. til Modenhed 67, Kartofler 20, Foderroer 136; Brak udgjorde 65 ha, Grønfoder og Græsning 389, Haver o. l. 27, Skov 126, Heder og Lyngbakker 4, Vandar. 5. Kreaturhold (1924): 186 Heste, 1022 Stk. Hornkv. (deraf 566 Køer), 14 Geder, 93 Faar, 899 Svin.

I Sagnet Byerne: *Davgaard* (1399 Daghægord) og 1 km V. for denne *Davgaard Stationsby* — 5/11 1925: 172 Indb. (1921: 44 Gde og Hse) — med Kirke, Skole (opf. 1916, Arkt. N. Christof Hansen, Vejle), 2 Kroer (den ene ved Stationen), Kbmshdrl., Ml., Andels-Elektricitetsværk (opf. 1911), Jærnbane- og Telegrafst. samt Postesp. Saml. af Gde og Hse: *Kors høj* med Brugsforen., *Davgaardstrand*, *Grobegaarde*, *Davgaardmark* med Skole. Gaarde: Hovedgaarden *Williamsborg* har 23,7 Td. H., Ejds. 260, Jordv. 140; c. 174 ha, deraf Ager 95, Eng 6, Skov 42, Mose 13. *Davgaarden* har 13,7 Td. H., Ejds. 138, Jordv. 75; c. 85 ha,

deraf Ager 65, Eng 4, Skov 13. *Hastendal*: 10,5 Td. H., Ejds. 125, Jordv. 75; c. 83 ha, deraf Ager 63, Eng 8, Skov 8. *Askebjerg* (1664 Aesbierre, 1688 Ascheberrig huus) med Sommerrestauration, *Ulbæk*, *Espekær*, *Birkeballegd.*, *Høgdal*, *Nordbygd.*, *Landlyst*. *Davgaard Teglværk* med Udskibningssted (ved Broens Yderende 3,1 m Vand). — I Davgaard S. var der 1925 11 Fiskere (deraf 1 Erhvervsf.), der ejede 16 Fartøjer (deraf 1 Motorf.) til Værdi 5100 Kr. og Redskaber for 2500 Kr.; Værdien af Fangsten (Torsk, Sild, Aal og Rødspætter) udgjorde 9300 Kr.

Davgaard S., een Sognekommune med Hovedsognet Ørum i Bjærg Hrd., har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjærg Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjærg-Hatting Lægekr. (Hornslyd), Bjærg m. fl.

Davgaard Kirke.

Hdr.s Skattekr., Hatting Hrd.s Vurderingskr., Amtets 5. Folketingskr., 1. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' 138. Lægd. Kirken tilhører Sognebeboerne.

Kirken består af Kor og Skib, Taarn mod V. og Vaabenhus mod S. Kor og Skib er fra romansk Tid af Fraadsten paa høj Sokkel med Skraakant og har Blindingsfelter med Rundbuefrise og Lisener i to maskerede Stokværk. I den seneste Middelalder foretoges en delvis Ombygning, med Munkesten, særlig af Korets østl. Del. Hvelvinger indbyggedes i Kor og Skib, og Taarnet, hvis hvelvede Underrum har Spidsbue ind til Skibet, samt Vaabenhuset tilføjedes, begge af Munkesten. Taarnet har glatte Gavle, Vaabenhuset blindingsmykket Trappegavl. Altertavle fra Slutn. af 18. Aarh. med et nyt Maleri af Frk. Kragh (Christus i Getsemane). Romansk Granitfont med Dobbeltløver. Prædikestol, c. 1600, med senere Himmel. Nogle Kalkmalerier fra Midten af 16. Aarh. fandtes 1888 paa Skibets Nordvæg, den Rige og Lazarus, m. m. (se M. Petersen, *Kalkmal.* p. 10 og T. XXXVI). I Korets Nordmur er indsat en romansk Ligsten med Indskrift (c. 1200). Et Ligtræ over Laurids Mickelsen, † 1651, og Hustru Anne Madsdatter, † 1644, blev 1906 flyttet ind i Kirken. Paa Kirkegd. er begravet Amtsradsmedl., Stutterikommissær P. Nielsen, Nordbygaard, † 1922; Mindesmærke rejst 1923.

Williamsborg blev ved Midten af 17. Aarh. under Navnet *Bryskesborg* grundlagt af Fru Lisbeth Bryske til Tirsbæk af nogle øde Bøndergaarde. 1661 var den (31 Td. H.) øde og ganske nedbrudt, og 1684 blev den af Sten Bille overladt til Rasm. Nielsen kvit og frit paa Livstid, mod at han skulde opføre Udlænger, mens Bille selv vilde bygge

et Stuehus. Den havde fælles Ejere med Tirsbæk, indtil Jørgen Hvas de Lindenpalm 1774 skødede den (21, Tiender 33, Bøndergods 185 Td. H.) for 28,000 Rd. til sin Svigersøn Brigader William Halling (senere til Dronninglund), som 1775 fik kgl. Bevill. paa at kalde den W. og 1783 solgte den (21, 33 og 210 Td. H.) for 33,530 Rd. til Generalauditør Chr. Kallager (se om ham VI p. 613), der 1784 skødede den for 38,150 Rd. til Joh. Fr. v. Schmidten († 1830), som efter at have bortsolgt det meste af Bøndergodset 1810 skødede W. med Davgaard Sogns Konge- og Kirketiende samt Gods (46 Td. H.) for 106,500 Rd. til Regimentskvartermester Jeremias Müller Secher (forhen til St.-Hovedgd., † 1836), som 1824 skødede den (21 og 10 Td. H.) for 14,600 Rbd. Sølv til Stiftamtmd. N. E. de Thygeson til Bygholm. Fra ham udlagdes den (22½ og 5 Td. H.) 1827 for 7124 Rbd. r. S. til Kmjkr. C. G. Lillienskjold i Horsens († 1830), hvis Arvinger solgte den 1837 for 26,200 Rd. til C. H. Martini († 1860), hvis Enke Margr. Fred. f. Bevensee ejede den til sin Død 1890. Hendes Arvinger solgte den s. A. for 212,000 Kr. til Løjtn. A. P. Frederiksen til Elkærsholm, † 1901, hvis Arvinger 1902 afhændede den (23 og 5 Td. H.) for 180,000 Kr. til den nuv. Ejer Løjtn., Landbrugs-kand. Baron H. R. G. Wedell-Wedellsborg. — Hovedbygningen, fra Slutn. af 18. Aarh., af røde Mursten, er trelojet, 1 Stokværk høj, med Kvistgavl midt paa Hovedfløjen.

*Davgaard*en ejedes 1719 af Joh. Ludv. v. Müllen, † 1750, derefter af hans Søn Jakob v. M., † 1779, efter hvem den (10 Td. H.) med Skov (1), en Gd. (5) og 4 Hse 1780 paa Aukt. købtes for 7320 Rd. af hans Søn Joh. Ludv. v. Müllen, † 1808, der lagde 3 Td. H. under Gden. Den tilhørte dernæst hans Enke Cathr. Dorth. f. Utzon († 1829) og blev 1829 af Stiftamtmd. N. E. de Thygeson til Bygholm skødet (da 9 Td. H.) for 7283 Rbd. Sølv til Justitsrd., Herredsfoged i Bjerge og Hatting Hrdr. J. P. With, som havde Herredskontoret her. 1850 tilhørte den (15 Td. H.) H. Th. Ernst og blev 1858 paa Aukt. i hans Fallitbo købt for c. 46,000 Rd. af Købmd. P. Bay i Rudkøbing († 1865), hvis Svigersøn Vilh. Chr. Barner († 1902) 1866 solgte den for 53,200 Rd. til J. B. Krarup († 1898), som flyttede sin Landbrugsskole paa Skaarupgd. (se VI p. 708) hertil (se Ugeskr. for Landmd. 3. R. V p. 121). Skolen blev nedlagt 1874, og s. A. solgte Krarup D. for 77,000 Rd. til cand. theol. F. A. Søltøft til Lerbæk († 1883), hvis Arvinger s. A. afhændede den for 130,000 Kr. til F. A. Ahlmann († 1915), hvorefter den 1916 købtes af C. E. G. Lunding, som fra 1907 havde haft den i Forpagtning. — 1906 opførtes i Haven en Villa, som beboedes af Ahlmann.

Ø. for Hastendal, nær ved Ørum Aa, ses en mindre Langdysse, og NV. for Birkeballegd. en lignende, stærkt forstyrret. Umiddelbart ved Birkeballegd. har været en forlængst sløjft Høj med Jættestue og ved Askebjerg ligeledes en Høj med Jættestue. De c. 35 Gravhøje, der kendes i Sognet, er nu alle overpløjede eller sløjfede; især har de deres Plads i Sognets vestl. og sydl. Del.

Engum Sogn omgives af Hedensted og Davgaard Sogne, Vejle Fjord og Nørvang Hrd. (Hornstrup og Ø.-Snede S.). Kirken ligger c. 8 km NØ. for Vejle og c. 18 km SV. for Horsens. De højtliggende, mod S. bakkede, mod N. jævne Jorder (højeste Punkt 99 m; Tornsbjerg 94 m, med vid Udsigt) er til Dels muldrige Lerjorder. En Del Skov (Kongesk., Tyktorn Sk., Storsk., Assendrup Sk., Bredal Kær). Tirsbæk og Ulbækhus med Restaurationer ved Vejle Fjord er søgte Udflugtssteder. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Horsens til Vejle og den østjyske Længdebane.

Befolkning i 1925: 935 (1801: 523, 1850: 859, 1901: 930). Gde og Hse (1921): 218. Det saml. Hartk. (1905): 267 Td.; 61 Gde med 228 og 112 Hse med 39 Td. Hartk., samt 15 jordløse Hse. Ejds. (1924): 4158, deraf Jordv.: 1910. Areal: 2184 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 41 ha, Rug 71, Byg 195, Havre 332, Blands. til Modenhed 143, Kartofler 22, Foderroer 264; Brak udgjorde 82 ha, Grønfoeder og Græsning 579, Haver o. l. 37, Skov 293, Vandar. 4. Kreaturhold (1925): 309 Heste, 1810 Stk. Hornkv. (deraf 981 Køer), 12 Geder, 54 Faar, 1775 Svin.

I Sognet Byerne: *Engum* (1420 Enghom) med Kirke, Præstegd., Hospital (opr. 1626 af Henrik Bille til Billeskov og Hustru Lisbeth Bryske til Tirsbæk, og sen. forbedret af Niels Linde til Tirsbæk; vedligeholdes ifl. Fund. af 1875 af Ejeren af Tirsbæk; 4 Pl.), Kbmshdl. og Ml.; *Assendrup* (1420 Asendrup) med Skole, Fattiggd. for Engum og Ørum-Davgaard Kmr. (paa Assendrup Mark; opr. 1896, 36 Pl.), Forsamlingshus (opf. 1911), Kbmshdlr. og Andels-Elektricitetsværk (opf. 1919); *Bredal* (1409 Breydall, 1420 Bregedall) med Skole (opf. 1903), Missionshus (opr. 1894), Kro, Kbmshdl. og Andelsmejeri (opr. 1916). Saml. af Gde og Hse: *Bredalkær*, *Bredalhede*, *Tornsbjærg*, *Skovhave*. Gaarde: Hovedgaarden *Tirsbæk* (1420 Tyrsbek) har 40,0 Td. H., Ejdsk. 600, deraf Skoven 248, Jordv. 235, deraf

Engum Kirke.

Skoven 90; c. 386 ha, deraf Ager 161, Eng 21, Skov 193 (Skovriderbolig og Arbejdshuse). *Julianebjærg*: 18,2 Td. H., Ejdsk. 170, Jordv. 110; c. 113 ha, deraf Ager 102, Eng 4, Skov 4, Mose 3. *Engumgaard*. — I Engum S. var der 1925 3 Fiskere (deraf 2 Erhvervsf.), der ejede 4 Fartøjer (deraf 1 Motorf.) til Værdi 2300 Kr. og Redskaber for 3500 Kr.; Værdien af Fangsten (Torsk, Sild og Aal) udgjorde 10,500 Kr.

Engum S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Horsens og hører under Retskr. Bjærg Hrd. m. m., Politikr. Horsens Kbst. m. m., Vejle Amtstuedistr., Bjærg-Hatting Lægekr. (Hornsyld), Bjærg m. fl. Hrd.s Skattekr., Hatting Hrd.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 1. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 142. Lægd. Kirken tilhører Sogneboerne.

Kirken bestaar af Kor og Skib, Taarn mod V. og Vaabehus mod S. Kor og Skib er fra romansk Tid af Fraadsten. Korbuuen, uden Kragbaand, er bevaret. I den seneste Middelalder fik Kor og Skib Hvælvinger, og Taarnet, hvis hvælvede Underrum har Spidsbue ind til Skibet, samt Vaabehuset tilføjedes, begge af Munkesten, senere stærkt ombyggede, ligesom Koret, hvis Gavlf er ommuret med Munkesten og prydet med Pilastre og Gavlblindinger. Paa Korbuuen er Kalkmalerier fra c. 1200, Kain og Abels Ofring (restaur. 1897 af J. Kørnerup). Kirken har pragtfuldt Rokokoinventar, bekostet af Ejeren af Tirsbæk Jørgen Hvass, siden Justitsrd. Lindenpalm, og Hustru Maren Loss, Altertavlen

i 1759, Prædikestolen, Stoleværket og Pulpituret med Orgelet i 1765. Foran Koret staar to store Englefigurer. Romansk Granitfont. I Kirken forskellige Ligsten, hvoribl. i Koret en Sten over Ove Lunge til Tirsbæk, † 1540, der fremstilles mellem sine tvende Hustruer (Fam. Lunge havde aaben Begr. under Koret). Paa Korets Nordvæg Mindesten over Sognepr. Jens Jensen Krag, † 1705.

Tirsbæk (Tyrsbæk) skal sidst i 14. Aarh. have tilhørt Lave Jensen (Dyre), men nævnes første Gang 1401, da den med tilliggende Bredballe By i Hornstrup S. tilhørte Jens Lavesen (Dyre), der skrives til T. endnu 1432; derefter tilhørte den Sønnen Hr. Iver

Alter i Engum Kirke.

Jensen (hans Datter var den bekendte Mette Iversd., g. m. Knud Alfsen i Norge og Svante Nielsen Sture) 1433-62, Sønnen Hr. Vincents Iversen til 1487, hans Søn Ove Lunge (Moderen var Kirsten Lunge, efter hvem Børnene optog Navnet, men beholdt Dyrenes Vaaben), † 1540, og dennes Søn Iver L. († 1587) og Sønnesøn Ove Lunge, død barnløs omtr. 1608; efter hans Enke Birte Billes Død 1611 gik T. over til Slægten Bryske, idet Ove Lunges Søster Fru Gertrud Lunge ægtede Eiler Bryske til Dalleng († 1614). Hans Datter Lisbeth Bryske († 1674; 1. Gang g. m. Mogens Krabbe, † 1614) bragte Gden (1638 99 Td. H.), til sin Mand Henrik Bille († 1655); 1667 mageskiftede deres Søn Knud Bille til Skerrildgd. sin Halvpart af T. til sin Broder Sten Bille, † 1686, hvis Datter Sophie B. bragte Gden til sin Mand Anders Rosenkrantz til Landting, † 1742, der før sin Død afstod T. til sin Svigersøn Niels Linde til Kærgaardsholm († 1746);

derefter ejedes den af Sønnen Christen L., † 1756, hans Enke Maren Loss († 1778) og dennes 2. Mand Forvalter paa T. Jørgen Hvass, adlet 1761 som Lindenspalm († 1782 som Justitsrd.), som 1774 skødede T. (43, Skov- og Mølesk. 20, Tiender 150, Bønderg. 304 Td. H.) til sin Svigersøn Brigader W. Halling (se Saml. t. j. Hist. 3. R. I p. 281 flg.), som 1776 solgte den (63, Tiender 89, Bønderg. 287 Td. H.) til Generallojtn., Kmhr. Greve Casp. Herm. Gottl. Moltke († 1800), og han solgte den (63, 150 og 304 Td. H.) 1780 for 85,000 Rd. til Kmhr. Chr. v. Benzon til Christiansdal, † 1801. Tirsbæk blev bestemt til at være Stamhus (vgl. Stadf. ^{20/11} 1782), men 1792 blev der givet Bevilling til at afhænde det, hvorefter Benzon i de flg. Aar bortsolgte en stor Del af Bøndergodset for 58,970 Rd. og 1798 skødede T. (43, Skov- og Mølesk. 20, Tiender 150 og Bønderg. 161 Td. H.) for 27,030 Rd. til Sønnen, Kmhr. P. Ulr. F. Benzon († 1840), der 1800 fik Tilladelse til at udparcellere Gden (se Julianebjærg ndfr.), hvorefter han 1804 skødede denne (52, Tiender 68, Bønderg. 62) til Broderen, Kmjkr. Jak. B. († 1842). Han solgte 1807 T. (52) med Tiender (68) til H. M. L. Ammitzbøll (forh. til Faarup) og H. Lorentzen

(forh. til Skovgd. i Kollerup S.), som afhændede Tienderne og 1811 skødede Gden med 7 Td. H. Gods for 185,000 Rd. og 200 Dukater til Hofagent A. C. Becker i Altona, der 1812 afhændede den for 30,000 Species og 200 Dukater til Sønnen, Generalkrigskommissær C. F. Becker († 1858; hans Søn, Forfatteren Tyge Becker, har givet Skildringer af sin Fødegaard i „Orion“, se ndfr.). Han solgte den 1840 for 71,200 Rd. til Kammerrd., Birkedommer Chr. Christensen, som 1841 solgte den for 89,000 Rd. til Baron C. U. M. Brockdorff, som 1861 afhændede den til Etatsrd. A. N. Hansen († 1873), hvis Arvinger 1879 solgte den for $\frac{1}{2}$ Mill. Kr. til Enkegrevinde J. C. C. Schack f. v. Krogh († 1910), af hvis Bo den nuv. Ejer Prløjtn., Hofjægern. Frode Neergaard købte den 1912. — T. havde fra ældgammel Tid sit eget Birk, nævnt allerede 1401. Det nedlagdes 1799. — Hovedbygningen ligger meget smukt ved Vejle Fjord, under høje, skovbevoksede, af Kløfter gennemfurede Bakker. Paa den rummelige, firkantede Borgø, der

Tirsbæk.

er omgivet af brede stensatte Grave, staar nordligst Gaardens tre Længer, alle 2 Stokv. høje over Kælderen og alle af Munkesten og Kamp. Ældst er Nordfløjen, fra Tiden henimod 1550, med fremspringende Portudbygning og med talrige, dekorative Blindinger, af hvilke en er formet som et dobbeltarmet Kors, andre som Cirkler eller Firpas; i en af Blindingerne paa Gaardsiden er der bevaret et Kalkmaleri, et antikiserende Hoved i Datidens Renæssancestil. Til samme Byggeperiode hører den enklere Østfløj, hvis Mursten ligeledes er ordnet i meget uregelmæssig Skiftegang (en Blanding af middelalderlig og moderne Forbandt). Yngre og regelmæssigere er Vestfløjen, i moderne Skiftegang, og yngst er det i Hjørnet mellem Nord- og Vestfløjen staaende firkantede Taarn, hvor en Sandstenstavle med Bygherrens og hans Hustruers Vaabener bærer Aarstallet 1577. En fjerde Fløj, der lukkede Borggaarden mod S., er forlængst nedbrudt. Hele Bygningen, der efter Ændringer i 18. Aarh.'s Smag var bleven moderniseret og cementpudset (c. 1870), er efter 1912 restaureret og istandsat; de røde Munkestensmure er atter fremdragne, Portbygningen har faaet Saddeltag og Taarnet et lille Spir (Arkt. G. Tvede). Avlsbygningerne er grundigt istandsatte 1918, men med Bevaring af det ældre, fra Niels Lindes Tid stammende Anlæg. Fra Niels Lindes Tid stammer ogsaa den i fransk Stil anlagte Have; Hække og Alléer strækker sig op i en Dalkedel Ø. for Hovedbygningen; paa en af Terrasserne har P. U. F. Benzons rejst et Monument i Empirestil over sin Hustru Juliane Vilhelmine f. Wedel-Jarlsberg, † 1802. (Litt.: Ovennævnte Skildring af T. Becker i Kvar-talskr. „Orion“ I p. 150 ff.; Chr. Axel Jensen, T., i Dske Hgde ved 1920 III; Mar. Hansen, T. Gods og Ejere 1421-1921, Kbh. 1923).

Julianebjærg, tidligere kaldet *Lille Tirsbæk*, er dannet af 68 Smaaparceller af Tirsbæk (11 $\frac{1}{2}$ Td. H.), der 1802 købtes af Bygmester Søren Møller († 1826) for 7500 Rd. og opkaldtes efter Sælgerens, P. U. F. Benzons Hustru. Møller solgte den 1811 til sin Svigersøn Jørg. Thomsen (forhen til Alsted, † 1826), hvis Enke Bodil Sophie Møller 1832 afhændede den til sin Svigersøn Fr. W. Kyhl († 1874), der 1840 fik kgl. Bevill. paa at underlægge den 4 Huslodder (1 Td. H.). 1844 blev den sat til 16 $\frac{1}{2}$ Td. H. Enkefru Kyhl solgte den 1874 for 75,000 Rd. til sin Søn Theod. Fr. K., fra hvem den (19 Td. H.) 1912 kom for 160,000 Kr. til J. Munkedal og J. Knudsen, hvilken sidstnævnte nu ejer den. — Bygningerne er af Egebindingsværk fra 1802. Over Porten sidder en Egeplanke fra 1575 med Iver Lunges og hans Hustruers Vaabener, vistnok flyttet hertil fra en ældre Avlsgaard ved Tirsbæk.

I Tirsbæk Kongeskov findes en stor 4-stammet Bøg, kaldet „Maren Loss' Bøg“. I Tyk-torn Skov staa nogle anselige Rød- og Ædelgraner.

I en af Tirsbæk Marker, „Alemtang“, skal der have ligget en Ladegaard „*Bimmerborg*“, hvoraf Grundvold og Vandsteder tidligere var at se.

III. Sagnet har der i Botterup Made ligget en By *Botterup* og i Knorrekær en By *Knorreby*. En Gd., eller muligt kun en Mark i Assendrup, kaldet *Blaksholm* (1413 Blachsholmb) omtales oftere i 15. Aarh.

Midt i Assendrup By er 1914 rejst en Mindesten, en 16 Tons tung Granitsten med Inskription, over Kampen ved Assendrup $\frac{20}{3}$ 1864, hvor 22 prøjsiske Gardehusarer toges til Fange.

En Gravhøj i Præsteskoven S. for Assendrup har indeholdt en nu næsten helt sløjftet Jættestue, hvorfra hidrører et stort Fund af Stensager m. m. — det betydeligste sydjyske Fund i sin Art. I øvrigt kendes i Sagnet c. 25 Gravhøje, mest liggende i dettes østl. Halvdel; næsten alle er nu overpløjede eller sløjfede. *Tinghøj* i Skoven N. for Tirsbæk og *Galgehøj* ved Julianebjærg er naturlige Bakker.

Engum var før Reformationen Anneks til Ørum-Davgaard.

Litt.: Om Præsterne i Engum S. se Vejle Amts Aarb. 1925 p. 31 flg.

Urlev Sogn (*U.-Stenderup Km.*). Af dette Sogn, der i øvrigt ligger i Bjærgø Hrd., se p. 528, regnes i Matriklen *Spettrup By* (1446 Spettrøpp) til Hatting Hrd.

Stovby Sogn. Af dette Sogn, der i øvrigt ligger i Bjærgø Hrd., se p. 531, regnes i Matriklen *Aarup Mølle* til Hatting Hrd.